

Kungl. Vetenskapsakademien har till uppgift att främja vetenskaperna och stärka deras inflytande i samhället.
The Royal Swedish Academy of Sciences has as its aim to promote the sciences and strengthen their influence in society.

Stockholm 26 oktober 2023

Dnr: KVA/2023/158/76

Hans Ellegren/hs
Ständig sekreterare
Telefon: 08 - 673 95 55
E-post: hans.ellegren@kva.se

Utbildningsdepartementet

Inspel från Vetenskapsakademien inför forskningspropositionen 2024

Kungl. Vetenskapsakademien är en oberoende organisation som arbetar för att främja vetenskaperna och stärka deras inflytande i samhället. Akademien står fri från särintressen och söker därför objektivt verka för vetenskapens bästa, och för svensk konkurrenskraft.

Regeringen har inbjudit Vetenskapsakademien att bidra med ett inspel inför arbetet med den kommande forskningspolitiska propositionen. Det är mot denna bakgrund vi här lämnar våra rekommendationer. Vi fokuserar i inspelet på de förändringar vi anser är de viktigaste för att uppnå excellens i forskning och utbildning i hela landet.

Vårt huvudbudskap är att regeringen behöver vidta åtgärder för att stärka kvaliteten på svensk forskning och öka dess internationella konkurrenskraft. Vägen dit går via prioriteringar som främjar fri och excellent forskning, starka rekryteringar och anslagsfördelning som premierar kvalitet, samt akademisk frihet.

Excellens i hela forsknings- och utbildningslandskapet bör vara målet och ett ständigt närvarande fokus på alla nivåer, från regering och lärosätetsledningar till den enskilda forskaren/läraren. **Excellent forskning** innebär högkvalitativt vetenskapligt arbete där en unik och nydanande frågeställning bearbetas med rigorösa metoder. Den excellenta forskningen resulterar i signifikant ny förståelse, öppnar nya forskningsfält, och ger betydande positiva effekter för alla delar av samhället, inklusive de som rör hälsa och klimat.

Sverige är ett starkt forskningsland med både bredd och kvalitet i forskningen. Det finns dock data som pekar på brister när det gäller den mest excellenta forskningen. Till exempel så är andelen hög citerade svenska¹ vetenskapliga publikationer betydligt lägre än publikationer från länder som Danmark, Nederländerna och Schweiz. Ett annat mått som speglar kvalitet är beviljandegraden för ansökningar till det Europeiska forskningsrådet, ERC. Den svenska beviljandegraden är strax över 10 procent medan flera länder i Centraleuropa ligger över 15 procents beviljandegrad med Schweiz i topp på 22 procent². Det svenska tappet kan tyckas paradoxalt givet att, sett i ett internationellt perspektiv, en jämförelsevis stor andel av BNP fördelas till forskning i Sverige.

¹ Fraktionerat baserat på andelen svenska författare, se [Vetenskapsrådets Forskningsbarometer 2021](#)

² <https://erc.europa.eu/projects-statistics/advanced-analytics-tool-eris>

I detta inspel till den forskningspolitiska propositionen argumenterar Vetenskapsakademien för de åtgärder och förändringar som krävs för att Sverige ska vända den negativa trenden och återta en plats som en av Europas främsta forskningsnationer.

Fri forskning för excellens

Fri forskning drivs av forskarnas vetgirighet och skapar kunskap om det okända. Den är problemlösande och ger svar på så väl grundvetenskapliga frågor som lösningar på samhällsaktuella utmaningar. Den fria, det vill säga forskarinitierade forskningen, är fundamental för samhällets framåtskridande, skapar grunden för utveckling och innovation, och förbereder oss för framtida utmaningar. Stödet till den fria forskningen bör framför allt inriktas mot grundforskning och göras långsiktigt, med forskningens kvalitet som enda utgångspunkt för medelstildelning.

Fri forskning leder till vetenskapliga paradigmskiften, Nobelprisbelönade upptäckter och grundläggande kunskap som under modern tid har skapat välfärd och gett samhället verktyg att hantera kriser och utmaningar. Den fria forskningen är så viktig att den har stöd i lagen: forskaren får fritt välja forskningsfråga och fritt publicera forskningens resultat. Detta är dock ett ideal som vi konstaterar är svårt att leva upp till då forskningen *de facto* styrs av många yttre krav, som till exempel finansiering, förväntad nytta och ”snabba resultat”.

Den viktigaste komponenten i den fria vetenskapen är grundforskningen, den forskning som bidrar till en bred kunskapsbas, till gagn såväl inomvetenskapligt som för forskningens avnämare. Utan grundforskningen finns inget att bygga vidare på i form av tillämpningar och innovation. Men eftersom det är forskarens idéer och vetgirighet som definierar forskningens inriktning så finns ingen begränsning avseende karaktären på fri forskning. I realiteten rör sig forskningsprojekt ofta mellan olika nivåer av grundläggande frågeställningar till problemlösning och tillämpningar. Denna dynamik begränsas när ramarna blir för snäva, och den bästa garanten för framgångsrik forskning är därför att den får verka fritt, i öppen konkurrens. I de fall när den fria forskningen rör mer tillämpade frågeställningar är den ofta mycket framgångsrik³.

Förhandlingar om nästa europeiska ramprogram för forskning ”FP10” kommer att inledas under 2025. Medlemsstaterna har börjat diskutera ramprogrammet och det är angeläget att Sverige har en tydlig ståndpunkt redan i dessa inledande diskussioner. Vi ser det som mycket angeläget att betydelsen av den fria forskningen lyfts fram och att Sverige agerar kraftfullt för att det Europeiska forskningsrådet, ERC, behålls i sin nuvarande form. De bidrag som forskare i hård konkurrens kan erhålla från ERC utgör en ovärderlig komponent för att förstärka och konkurrensutsätta forskningen både i Sverige och Europa. Vi anser också att den obalans som finns inom nuvarande ramprogram, där den tillämpade forskningen ges den absolut största andelen av ramprogrammets budget, riskerar att långsiktigt missgynna kunskapsuppbyggnaden i Europa. Regeringen bör därför verka för att såväl excellens som grundforskning får en ökad andel av budgeten för ”FP10”.

³ Se genomgång av [ERC finansierade projekt](#).

Fri forskning måste bedrivas långsiktigt eftersom det som regel tar tid att besvara komplexa vetenskapliga frågeställningar och för att det ska vara möjligt för forskare att sträcka sig bortom den rådande forskningsfronten; att ta ”risker” för att skapa forskningsgenombrott. Det ställer krav på såväl sakkunniggranskning av forskningens kvalitet som finansiering. Granskningen måste ske så att nytänkande och kvalitet i forskningen gynnas. Olika finansierings- och granskningsformer behöver samordnas för att skapa ett effektivt system där den fria forskningens viktigaste komponenter premieras.

Regeringen bör:

- Ta ett särskilt ansvar för den fria forskningen genom att öka andelen medel som kanaliseras via Vetenskapsrådet att fördelas i öppen och fri konkurrens.
- Ta ett särskilt ansvar för den fria forskningen genom att verka för att såväl excellens som grundforskning får en ökad andel av budgeten för ”FP10”.
- Ta ett särskilt ansvar för den fria forskningen genom att minska antalet riktade satsningar av kortsiktig karaktär.
- Ta ett särskilt ansvar för den fria forskningen genom att främja långsiktighet och undvika ryckighet i medelstildelningen, och garantera att förändringar är väl förankrade i vetenskapssamhället.

Rekrytering och anslagsfördelning för excellens

Sverige ska sträva mot att frambringa mer forskning av internationell toppklass. För att uppnå detta krävs starka, strategiska rekryteringar och incitament i form av fördelning av basanslag som gynnar excellent forskning och fördelning av externa bidrag i öppen konkurrens.

Lärosäten som är värddar för framgångsrika miljöer ger forskarna utrymme för vetenskapligt ”entreprenörskap”. Tack vare sin excellens så är lärosätena också internationellt välkända och därför intressanta att söka sig till för unga forskartalanger från hela världen, inklusive från Sverige. Excellenta forsknings- och utbildningsmiljöer som byggs upp på detta sätt är därmed en nyckel till ökad internationalisering av högsta kvalitet, något som länge varit ett prioriterat mål. Politiken har här ett stort ansvar i att underlätta för lärosätenas internationella rekrytering av framstående forskare och studenter, och att tillgodose goda villkor för de som kommer hit. Vi ser därför med tillförsikt fram emot de förändringar i nuvarande migrationslagstiftning, i förenklade regler för inresande forskare samt i översyn av expertskattereglerna som aviserats från regeringens sida.

Utöver detta bör dagens snäva tidsintervall i karriärvägarna förändras för att möjliggöra rekrytering av de främsta forskarna ur ett internationellt perspektiv. Fem år mellan disputation och anställning som biträdande lektor avviker från internationell praxis och innebär suboptimala förutsättningar för att rekrytera de som är bäst lämpade för framtidens forskning. Vetenskapsakademien förordar starkt att Högskolelagen ändras så att biträdande lektorer kan anställas upp till sju år efter disputation.

En av de främsta drivkrafterna för excellens i framtiden är att lärosätena förmår att rekrytera de mest kompetenta forskarna i alla karriärsteg, från biträdande lektor till professor. Lärosätena och dess

ledningarna har här ett stort ansvar i att hålla en mycket hög nivå på sina rekryterings- och befordringsprocesser. Trots att detta är fundamentalt upplever vi att det ser olika ut på landets lärosäten. Vetenskapsakademien föreslår att UKÄ får i uppdrag att granska i vilken mån lärosätenas rekryterings- och befordringsprocesser bidrar till excellens, i jämförelse med motsvarande internationella miljöer. Snarare än det ofta intetsägande utvärderingsfokuset på administrativa system för kvalitetsutveckling och kvalitetssäkring behöver en sådan granskning undersöka det reella rekryteringsarbetet. Viktiga komponenter att undersöka är hur ämnesmässigt vida eller snäva utlysningarna är, hur många kompetenta sökande de attraherar, och hur mycket basfinansiering som är kopplad till de relevanta anställningarna, samt vilka kriterier lärosätena använder för befordran till lektor respektive professor. En sådan utvärdering bör utmynna i rekommendationer och kan förslagsvis också kopplas till fördelningen av en del av basanslaget.

Vetenskapsakademien menar att en orsak till att svensk forskning tappar i excellens är att forskningsresurserna har fördelats på alltför många händer. Det finns helt enkelt för många forskare och forskargrupper i det svenska forskningssystemet. De medel som därför kan göras tillgängliga till enskilda excellenta projekt blir alltför begränsade för att forskarna ska kunna hävda sig i en internationell konkurrens. Det är inte brist på bredd, men spets.

Nyckelordet i den här problematiken är prioritering, och brist på sådan kan identifieras på flera nivåer. Basanslagen fördelas på allt fler lärosäten i takt med utbyggnaden av högskolor och tillkomsten av nya universitet. Utbildning av hög kvalitet bör förvisso erbjudas över hela landet för att möta behovet av regional kompetensförsörjning, men forskningen måste i större utsträckning koncentreras till de miljöer som har störst chans att generera excellent forskning. Detta accentueras av de ökande behoven av högkvalitativ infrastruktur, som bör prioriteras på nationell nivå för att inte dränera resurserna. Sverige har inte råd att låta forskningspolitiken bli ett instrument för regionalpolitik.

Basfinansieringen till forskning bör i högre grad än idag fördelas så att den gynnar excellens. Hur ska man då mäta excellens utan att hamna i stora och dyra utvärderingar? Vetenskapsakademien föreslår här att använda de projekt som beviljas medel av till exempel Vetenskapsrådet som en proxy för kvalitet och sedan utgå från andelen av ett lärosätes professorer som har bidrag från Vetenskapsrådet som ett mått på excellens. Det är en metrik som väger in olika publicerings- och citeringstraditioner i olika fält, det går in i detaljnivå på enskilda projekt, är kvantitativt, och bygger på väl utarbetade prioriteringsprocesser med sakkunniggranskning (peer-review). Modellen ger också ett tydligt incitament att styra mot kvalitet istället för kvantitet; lärosäten behöver prioritera vid anställning och befordran av lektorer/professorer så att dessa är konkurrenskraftiga nog för att erhålla externa forskningsbidrag.

För de externa bidrag som kanaliseras via forskningsråden innebär politiskt riktade satsningar att konkurrensen blir mindre än i öppen konkurrens. Ju snävare dessa satsningar definieras, desto större avkall på kvaliteten i forskning görs. Riktade satsningar kan därför göra det svårare att nå målet om ökad excellens i svensk forskning. De forskare som har störst chans att nå genombrott måste få goda förutsättningar att göra det. Forskningsråden bör därför i ökad utsträckning få anvisningar om att

fördela medel till excellenta forskningsprogram som kan drivas av en eller flera forskare, utan att medlen avgränsas i förväg till specifika ämnesområden, tillämpningar eller syften.

Regeringen bör:

- Införa en fördelningsmodell för basanslaget för forskning som till en del baseras på ett excellenskriterium, förslagsvis andelen professorer som har bidrag från till exempel Vetenskapsrådet.
- Ge UKÄ ett uppdrag att granska hur universitetens rekryterings- och befordringsprocesser bidrar till excellens.
- I uppdraget till forskningsråden betona värdet av medel till excellenta forskningsprogram som kan drivas av en eller flera forskare.
- Bejaka en rollfördelning i det svenska högskolelandskapet där utbildning av hög kvalitet erbjuds över hela landet för att möta behovet av regional kompetensförsörjning, men där forskning koncentreras till de miljöer som har störst chans att generera excellent forskning.

Autonomi och akademisk frihet för excellens

Akademisk frihet är en grundpelare i en fungerande demokrati och utgör en förutsättning för forskning och utbildning av allra högsta kvalitet. Ambitiösa och resurskrävande satsningar för att stimulera excellent forskning måste vara långsiktiga för att uppnå de önskade målen. Lärosätenas nuvarande organisationsform som förvaltningsmyndigheter, och en myndighetskultur som alltmer driver mot administrativ överbyggnad, begränsar forskningens frihet och hotar kvaliteten i svensk forskning.

Statliga lärosäten är förvaltningsmyndigheter vars verksamhet styrs av ett regelverk som är ämnat för myndighetsutövning. Vi menar att det krävs en förändrad reglering och styrning, som utformas med utgångspunkt i den akademiska friheten, och med nydanande forskning och framåtsyftande forskningsanknuten högre utbildning i fokus. Universitet och högskolor måste få en ökad handlingsfrihet som gör det möjligt för varje enskilt lärosäte att styra sin verksamhet med utgångspunkt utifrån sina specifika förutsättningar. Vägen dit kan gå via en ny offentlighetsform, och en styrmodell som betonar långsiktighet, akademisk frihet och kollegialt ansvar.

Vetenskapsakademien uppmanar därför regeringen att tillsätta en utredning som ges i uppdrag att ta fram förslag på en ny myndighetsform. En ny reglering med ökad autonomi måste också minska på statsmakternas återrapporteringskrav som driver administration och leder till en växande central förvaltning. Excellens i forskning och utbildning bör vara det högst prioriterade målet för Sveriges lärosäten.

Ett tilltagande problem är att lärosätenas handlingsfrihet och autonomi begränsas av utifrån kommande krav som gör att de tillgängliga resurserna, finansiella och personella, dräneras och har gjort så under lång tid. Exempelvis leder medfinansiering av externa bidrag till att en betydande del av basanslaget riktas mot relativt kortsiktiga satsningar, vilket begränsar lärosätenas strategiska handlingsförmåga. Ett annat exempel är den betydande urholkningen av de tilldelade basanslagen för

forskning och utbildning som följer av att lärosätena betalar marknadsmässiga hyror till Akademiska Hus, där vinstuttaget sedan går tillbaka till statskassan. Denna uttaxering slår dessutom olika på landets lärosäten, vilket leder till olika förutsättningar att bedriva högkvalitativ utbildning i hela landet. För att tydliggöra dessa resursflöden i medelstildelningen föreslår Vetenskapsakademien att kostnaderna för de administrativa uppgifter som staten ålägger universiteten, och för Akademiska Hus vinst, fördelas separat från basanslaget för forskning och utbildning.

Den akademiska friheten är ett vitalt samhällsintresse, dels därför att den är en förutsättning för genererandet av ny och tillförlitlig kunskap att ställas till medborgarnas förfogande, dels därför att sådan kunskap är grundläggande i en demokrati där människor förmodas fatta välinformerade beslut. Den akademiska friheten, det vill säga forskningens frihet, utbildningens frihet och den institutionella friheten, hotas dock från många olika håll. Politiken har ett särskilt ansvar i att inte agera på ett sådant sätt att den akademiska friheten beskärs, varken genom att begränsa universitetens autonomi eller genom att styra forskning och utbildning utifrån politiska, ekonomiska eller ideologiska motiv. Vetenskapsakademien anmodar därför regeringen att respektera och värna den akademiska friheten i alla dess delar, både nationellt och internationellt.

Regeringen bör:

- Tillsätta en utredning för att ta fram en ny offentlighetsrättslig myndighetsform som möjliggör institutionell självständighet inom ramen för en högskolelag som reglerar grundläggande akademiska värderingar i kombination med högt ställda kvalitetskrav.
- Minska statens återrapporteringskrav och i stället uppmana lärosätetsledningarna att prioritera excellens i forskning och utbildning.
- Finna former för att undvika den rundgång av skattemedel som följer av att lärosätena betalar marknadsmässiga hyror till Akademiska Hus, där vinstuttaget sedan går tillbaka till statskassan.
- Finansiera kostnaden för de administrativa uppgifter som staten ålägger universiteten separat från basanslagen för forskning och utbildning.
- Respektera och värna den akademiska friheten i alla dess delar.

Denna skrivelse har utarbetats av Kungl. Vetenskapsakademiens forskningspolitiska kommitté i samråd med Vetenskapsakademiens presidium.

Hans Ellegren
Ständig sekreterare